
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

ЦЕНЕН ДОКУМЕНТАЛЕН ПРИНОС

**Търновският майстор и неговата хроника.
Разчитане, съставителство, коментар и въстъпителна студия –
Иван Марков. Русе, 2010.**

Книгата „Хрониката на търновския майстор“ съдържа няколко автобиографични свидетелства, подготвени за печат – т. е. оценени, разчетени и осмислени – от Иван Марков.

Г-н Иван Марков не е професионален историк, но след пенсионирането си като инженер се насочва към книжовна работа и от 2003 г. до сега е издал няколко значими книги за времето на Българското възраждане. Първата сред тях е посветена на миналото на Тревненския и Килифаревски Предбалкан и представлява впечатляващо по своята добросъвестност проучване на района. През 2006 г. излиза следващото изследване на Ив. Марков – „Възрожденецът Йосиф Дайнелов (1839–1891)“, което е първата цялостна биография на един от забележителните съратници на Георги Раковски. За да създаде портрета на този „спътник на великите“, авторът привлича архивни материали и неизползвани досега сведения от църковни и училищни регистри, а също и колекции от писма и автобиографични текстове, съхранявани в семейните архиви на потомците.

Откривателството задава изцяло духа и на следващата работа на Ив. Марков, която огласява за пръв път дневник, писан с впечатляваща методичност в продължение на 5-6 години – „Дневни забележвания върху историята на Илия С. Йовчев за 1869–1875 г.“¹. „Дневни забележвания“ на Илия Йовчев е един неоценен все още документ за времето на Късното българско възраждане. Този упорито воден запис на случващото се в живота на един млад човек, роден през 1850 г. в Сливен, учил

в Цариград и Хамилтън колидж, в нашето културно наследство има ранен аналог единствено в познатия ни само във фрагменти Дневник на уважавания учител и книжовник Неофит Рилски². Дневникът на **Илия Йовчев**, писан 30-ина години по-късно от младеж, който тепърва търси своето място, говори за утвърдилото се самосъзнание за стойността на личните жертви, усилия, успехи, открехва процепи към познанието ни за бита, облеклото, болестите, работохолизма, куража на българския човек от века на колективното ни и личностно пробуждане.

С предлаганата тук книга „Хрониката на търновския майстор” Ив. Марков прави достойние на българската наука втори такъв безценен паметник, фиксира битките на един българин от XIX в. с ежедневието, с конкуренцията, чумните епидемии, неудачите, разочарованията, но и малките победи, откритията за себе си и за смисъла на живота, семейните радости, удовлетворенията.

Книгите на Иван Марков притежават своя особена атмосфера, която произтича от обстоятелството, че появата им е свързана с личен подтик, с чувство за дълг към своето семейно и родово присъствие в историята на българите. *„Нашите корени. От къде идваме? Има ли писмени знаци за тях? Написани ли са българските хроники? Има ли ги и колко са на брой? Колко са онези наши съвременници, които знаят своите предци, живели преди повече от две поколения?”* – с тези въпроси започва изследването за Й. Дайнелов. *„Другите европейски народи – търси мотивите за работата си авторът – са горди със своя произход, с генеалогията на своите фамилии, със семейните си хроники, с традициите си, а от там и с националната си принадлежност. За нас тези категории липсват. В липсата на такива духовни ценности и традиции, можем ли, имаме ли право да държим за някакво подобаващо уважение и бихме ли могли да се сравняваме равноправно с другите народи в една обединена Европа?”*³

Чувството за дълг към паметта на предците мотивира раждането както на книгата за Йосиф Дайнелов, така и публикуването на ръкописите на х. Пенчо Стоянов и неговите синове. И в двата случая Иван Марков изработва родословни таблици, за да се види нагледно как между втората половина на XVIII и началото на XXI в. тези два рода – на Дайнелов и на х. П. Стоянов – са се проточили в 9–10 поколения. Родословните таблици са най-силната илюстрация на идеята, родила проучванията – да се покаже, че отделната личност винаги е свързана с миналото и с бъдещето, че историята на един народ се гради колкото от

знаменателните събития, толкова и от ежедневните усилия на всеки поотделно, които правят плътта на битието.

За създаването на общия дух на изследванията работят и множеството фотографии, поместени в двете книги, за които се уточнява, че „се намират в архива на потомците и се публикуват за първи път”²⁴. Изданията свързват в общо тяло езиците на писмото, хрониката, животописната бележка, на графиката и родословната таблица, на портретната фотография и факсимилето. Чрез всички тях се показва – както ще запише Ив. Марков в студията си към последната книга – пътя на „типичен български възрожденски род, идващ едва ли не от нищото ... който ... с усилията и постоянството на редица, преминали през трудности ... поколения, натрупва своя опит, материална обезпеченост, образование и интелект, за да стане уважаван представител на следосвобожденското ни общество.”

***

Воден, както и във всичките си досегашни работи, от идеята да потърси „причината да се съхрани нашият народ през вековете”²⁵, Ив. Марков пристъпва към публикуването и коментара на събраните в настоящото издание записки на х. Пенчо Стоянов и на неговите синове Стефан и Йордан. Докато от 1934 г. тефтерът на бащата се съхранява в Регионална библиотека „Петко Р. Славейков” във В. Търново, автобиографичните скици на двама от синовете му се оповестяват по автографи, запазени от потомците.

Въпреки че е публично притежание вече няколко десетилетия, хрониката на кожухаря **х. Пенчо Стоянов** досега е привличана пестеливо от историци и краеведи и това е обяснимо. Не проявите на национално съзряване, на колективни усилия и жертви, а частното и единичното ни среща чрез тефтера на този търновски занаятчия. В него авторът записва своя живот извън Големия исторически наратив. Колкото и да се вираме в текста, няма да открием политическите контексти на случващото се. Макар хрониката да се води редовно от 30 октомври 1832 г. до 15 ноември 1875 г., в нея не се споменава нито такова стряскащо за съвременниците преживяване като бесилките след Заверата, носеща името на връстника на х. Пенчо – Велчо Джамджията и брояща сред най-активните си организатори първомайстора на кожухарския еснаф Иванаки Йонков; нито църковното движение, в което Търново играе важна роля; нито опитът за въстание на работещия в града френктерзия

Капитан Дядо Никола или тръгналата също от Търново Хаджиставрева буна – нищо от тези „христоматийни“ за всеки образован българин събития, свързани със селището, в което живее х. Пенчо Стоянов, не намират място в тефтера на ежегодните му не само финансови отчети. Хрониката не удовлетворява и друго днешно питане: макар първият запис в нея да е ретроспективен, в скалата на авторския интерес не се е оказало значимо събитие кога и къде се е сдобил с грамотност на български. Привидно бележките следват „суровия“ материал на преживяното, но тези липси – на политическите движения на търновци и на епизода с школуване на х. Пенчо Стоянов – разкриват стратегиите на конструиране на идентичността на пишещия. Правейки записа въз основа на предполагаем по-подробен тефтер, той отбелязва, макар и скъпернически, и събития извън поминъка си. Но единствено такива, които, водейки до промени в личния му живот или в този на семейството, имат отношение и към състоянието на „сирмията“. Всичко друго се оказва извън рамката на текста. Това ме кара да мисля, че необяснимото с познатите ни факти умение на х. Пенчо Стоянов да пише на български той е придобил не като е посещавал даскал, на когото е трябвало да се заплаща, а вероятно в процеса на усвояването на занаята. Впрочем обстоятелство, което, ако се потвърди и с други сходни случаи, би довело до необходимостта от преосмисляне на разбиранията ни за пътищата на разпространяване на българска грамотност в ранното Възраждане.

Именно липсите обаче, влизайки в противоречие с канонизираната представа за книжовните люде на Възраждането, са най-сериозното достойнство на изписаното от х. Пенчо Стоянов. Тефтерът на този търновски занаятчия за пръв път дава правото на Глас на обикновения човек, чрез него за пръв път заговаря „безмълвното“ множество. И това прави заслугата на „откривателя“ на Хрониката наистина неocenима.

Допълнителен аргумент за допускането, че х. Пенчо Стоянов е постигнал своята грамотност извън някакво специално школуване, можем да потърсим в начина, по който текстът е построен. Макар разказът да започва със споменаване на родителите, словото видимо е книжовно неизкушено, напълно лишено от клиширания маниер на житиеписното разказване.

От друга страна, в тази първа бележки се появява уточнението, че бащата и майката се „*х/аресали ... и се уженили*“. На фона на пълното отсъствие на емоционални коментари или оценки, включително за такива съдбовни случвания, като смъртта на бащата от чума само три

години след като „се уженили”, обясняването на брака на родителите с аргумента „харесали се”, открехва прозорче към едни спонтанни човешки отношения, построени върху чувства. Това уточнение е още впечатляващо при съпоставка със записките за собствената сватба на автора, които са запълнени със сметки и в които – както и до края на хрониката – неговата съпруга остава безименна: „1842 май 15. ... Стока, пари, вересии събира[т] се 9000: [гроша]. Май 19. Подир този [х]исан ... се [о]жених за Петър Вачоолу, Бог да го прости, за момичето. Подир малко време сватба направих. Юли 7. ... за сватбата какво похарч[в]ам за абени дрехи, [и] за [ка]квото тряб[в]а за сватбата [в]сичкото 1790: [гроша].”

Можем да кажем, че тефтерът на търновския кюркчия ни среща с неизкушен от словото човек, който е пристъпил към писането по прагматични подбуди, или – казано с неговите думи – „написвам за знаени за коя година като потърся да го намирвам ... лесно”. Хроникането на житейските факти не си е поставяло за цел да създаде предварително замислен образ на своя герой. Записките на х. Пенчо Стоянов разказват за един човек в процеса на неговото „ставане” и на откриване на фундаментални истини за живота, като тази, че „и от работа има кяр”.

Ако търсим някакъв обединяващ принцип, някаква неизменна черта на пишещия, това е упованието му в Бога. Религиозната вяра във Висшата справедливост е онзи обяснителен метадискурс, който помага на автора да се ориентира в света, да се пребори с тревогите от неизвестното бъдеще или от неуспехите в днешното.

Автобиографиите на синовете са подчинени на друг принцип на строене. В тях вече ясно присъства разбиране за сюжет, за подбор на фактите, съзнателно конструиране на (само)идентичност. В тези собственооръчно написани скици структурата на личността е промислена, „завършена, устойчива, постижима цялост”⁶. Създавани не по дирята на събитията, както е при бащата, в тях ясно са приложени определени и предварително избрани смислотворящи схеми. Авторите им изграждат повествованието в понятни сюжетни вериги, като чрез предпочитането и подреждането на фактите задават на своя живот цел. Именно защото пишат постфактум, те са в състояние да установяват както причинно-следствени връзки между събитията, които са преживели, така и да акцентират върху значимостта на едно или друго (взаимо)отношение.

Докато бащата х. Пенчо Стоянов е принуден от жанра на хрониката да фиксира случванията в тяхната естествена последователност, докторът Стефан Хаджипенчев и фармацевтът Йордан Хаджипенчев са свободни да определят кое от преживяното е формиращо тяхната съдба и я прави свързан „път”, а не сбор от случайности. Бидейки в позицията на автобиографи, а не на хроникьори, синовете в много по-голяма степен, в сравнение с бащата, имат възможност да решат какво от изминалите събития да разкажат и какво да пропуснат поради нефункционалността му за предпоставения „сюжет” на техния живот.

Автобиографичната бележка на **Лекаря** е съвсем кратка и пределно целенасочена. Единствените факти от целия си 65-годишен живот (1848–1913), които авторът удостоява да оставят записана следа, са свързани с професионалното му битие. Нищо друго, никакво отклонение от „пътя” на лекар не е допуснато в текста. Тук за разказ не можем да говорим, тъй като написаното максимално се свежда до структурата на служебната автобиография. Целта на писането, неговата предпоставеност, рамката му е зададена от професионалното израстване. На въпроса „Кой сте Вие?” този мъж отговаря еднозначно „Всичко, което искам да оставя като отговор на този въпрос, е: Аз съм лекар.”

При **Аптекаря** (1852–1936), чиято скица е по-разгърната, се появяват споменавания за постъпки, стоящи извън професионалния път, напр. посещенията при Христо Ботев. Те като че ли са личен спомен, интимизиращ миналото, но това всъщност е привидно. Без съмнение този епизод е избран предпоставено – от една страна разкрива престижни познанства на разказвача, от друга – акцентува върху очакваното от читателя поведение-реакция на Ботев. Трябва обаче да уточним, че узаконяването, клиширането, стереотипизирането, превръщането в регламент на името и реакциите на Ботев е извършено от публичния дискурс след Освобождението и е станало *locus communi* както в спомените на доживелите независима България, така и в текстове от всякакъв жанр.

Друг такъв интимен епизод е снабдяването с хляб по време на Сръбско-турската война. Той получава правото да влезе в разказа, защото е свързан с името на Любен Каравелов. Включването на тези епизоди в автобиографичния разказ е проява именно на подчиняването му на наложения вече метадискурс, тъй като друга – непосредствено свързана с битието на автора – функционалност, той не притежава.

***

Описаната разноликост на текстовете, включени в предлаганата от Иван Марков книга, прави от изданието значещ разказ за пътищата, по които минава самоосъзнаването и самооценката на българския човек в продължение на около век – от 10 октомври 1832 г., когато бащата започва своята Хроника, до след 24 октомври 1924 г., от когато е последното сведение в автобиографичния разказ на по-малкия му син. В това е и несъмненият принос на Иван Марков, положил усилия и преданост, за да въведе в научно обръщение ръкописите на мъжете от две поколения на търновския род х. Пенчеви.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Илия С. Йовчев.** Дневни забележвания върху историята на Илия С. Йовчев за 1869–1875 г. Разчитане, съставителство, коментар и въстъпителна студия – инж. Ив. Марков. Пловдив, 2007.

² **Шишманов, Ив.** Нови студии из областта на Българското възраждане. / Сб. на БАН. Т. 21, 1926.; Радев, Ив. Неофит Рилски – от личността към делото му. // Литература в дискусия. II. Съст. Ел. Тачева и др. Варна: LiterNet, 2006. <http://liternet.bg/publish2/ivanradev/n_rilski.htm> (20.01.2010).

³ **Марков, Ив.** Възрожденецът Йосиф Дайнелов. 1839–1891. Данграфик, 2006, с. 7–8.

⁴ Пак там, с. последна, неномерирана.

⁵ **Марков, Ив.** Нестихващ огън, с. 3.

⁶ Le Guin, Ch. The Language of Portraiture. // Biography, vol. 6, N 4. Цит. по: Добрева, Ир. Изнамиране на образа. // Идентичности, отражения, игри. Юбилеен сб. в чест на проф. д.ф.н. С. Хаджикосев. С., 2004, с. 322.

Елена Налбантова